

Ecosysteemvisie voor de Vlaamse kust

JEAN-LOUIS HERRIER

Naast de toekomstvisie op het gebruik en beheer van de Nederlandse duinen, de Ecosysteemvisie Duinen voor de Wind, is er sinds februari jl. ook een Ecosysteemvisie voor de Vlaamse kust. De totale oppervlakte van de Vlaamse duinstreek is gelijk aan die van de Amsterdamse Waterleidingduinen in Nederland (± 3300 ha.). Toch is de Vlaamse ecosysteemvisie ruim 600 pagina's dik.

In de federale Belgische staatsstructuur berust de bevoegdheid voor het milieubeleid en bijgevolg het natuurbehoud op het vasteland bij de gewesten. In de territoriale zee vallen milieu- en natuurbehoudsbeleid onder de bevoegdheden van de Belgische federale regering. De hierna besproken ecosysteemvisie voor de Vlaamse kust heeft, gelet op deze bevoegdheidsverdeling, enkel betrekking op de landcomponenten van de kustzone. Die componenten zijn het strand, de slikken en schorren van de IJzermonding en het Zwin, de kustduinen, de duinzoom en enkele voor natuurontwikkeling belangrijke maritieme poldergebieden. Verder zijn deze polders buiten beschouwing gelaten, in verband met de dominante rol van de landbouw en de landschapshistorische dimensie. Ze zullen het voorwerp uitmaken van een afzonderlijke ecosysteemvisie, of beter uitgedrukt: ecodistrictvisie. De Vlamingen hebben immers uit de Nederlandse ervaring geleerd dat ecosysteemvisies beter betrekking kunnen hebben op ecologisch afgebakende fysisch-geografische streken (ecodistricten) dan op vegetatiestructuren, zoals bijvoorbeeld heide en bos.

Historie

Langs de Vlaamse kust vormen de kustduinen een van nature schaars milieu. De bodemkundige duinstreek is er langs het grootste gedeelte van de amper 65 km lange kustlijn, op een drietal, drieëneenhalve

kilometer landinwaarts gelegen, fossiele duinenmassieven na, amper 60 m tot 600 m breed en bereikt haar maximale breedte van 2 tot 3 km enkel tussen Nieuwpoort en de Franse grens (de Westkust) en tussen Knokke en de Nederlandse grens (de Zwinstreek). Omstreeks de vorige eeuwwisseling bedroeg de oppervlakte van die duinstreek nog 6.000 ha. Hiervan is, tengevolge van de verstedelijking van de kust, slechts 3.600 ha overgebleven, waarvan ongeveer 800 ha duinzoom (overwegend in gebruik als weiden en akkers) en 180 ha slikken en schorren. Het overblijvende duinenareaal is, tengevolge van de wildgroei van de badsteden in de loop van de 20-ste eeuw, ruimtelijk uitermate versnipperd tot een reeks "duineilanden" in een suburbane zee van woonwijken, vakantiedorpen en kampeerterreinen. Slechts vier aaneengesloten duinencomplexen zijn groter dan 250 ha: het Westhoek-Calmeynbos-Oosthoekduinencomplex (550 ha) te De Panne, het Zwin-Zwinbosjescomplex (400 ha) te Knokke, het Ter Yde-duinencomplex (261 ha) en het Doornpanne-complex (257 ha), allebei te Oostduinkerke. Echter worden zelfs zij nog doorsneden door wegen.

In 1993 waren, in het kader van de stedenbouwwetgeving, reeds 2.500 ha duin- en schorgebied als groengebied beschermd door de gewestplannen. Tussen 1993 en 1995 werden in het kader van het duinendecreet nog eens zo'n 1.100 ha duin- en duinzoomgebied, die door de gewestplannen voordien als bouw- en landbouwzone bestemd waren, definitief beschermd; hiermee was de totaliteit van het 3.600 ha overblijvende kustduinenareaal beschermd. Hiervan werd anno 1994 hoogstens 20 % door de overheid of door particuliere natuurbehoudsverenigingen als natuurreservaat beheerd, waarbij minder dan 5 % actief natuurtechnisch beheerd werd met de optimalisatie van de natuurwaarden als doel.

Een visie is noodzakelijk

Het natuurbeleid mocht dus niet beperkt blijven tot een louter planologische bescherming van de overblijvende open ruimte langs de kust. Die verhindert immers niet de teloorgang van de natuurwaarden tengevolge van ongunstige ontwikkelingen en oneigen gebruik, zoals verdroging tengevolge van waterwinning, de onderbreking van ecologische uitwisselingen tussen strand en duin door een te statische kustverdediging, de verstoring en overbetreding van kwetsbare duinvalleien door recreanten, de beplanting van duinen met exotische struiken en bomen, de overbemesting van de door de landbouw gebruikte duinzoom enzovoorts.

Het handhaven, herstellen of ontwikkelen van de natuurwaarden in de kustzone vergt enerzijds een aangepast natuurtechnisch beheer van de beschermde strand-, schor-, duin- en duinzoomgebieden. Anderzijds vergt het bijsturing van de (mede-)gebruiksvormen van de open ruimte langs de kust,

Een van de zeldzaam overblijvende duin-polder overgangen langs de Vlaamse kust, Belvédère, ligt bij de Koksijde (foto: Jean-Louis Herrier).

Ten noorden van Knokke wedijvert men met de Spaanse Costas wie de lelijkste skyline heeft (foto: Cees Wijgh).

zoals recreatie, drinkwaterproductie, kustverdediging, bosbouw, landbouw en militaire activiteiten. Daarbij moeten ecologische randvoorwaarden vooropgesteld worden. Zowel voor de aanpassing van het natuurtechnisch beheer als voor de bijsturing van medegebruik is een degelijke wetenschappelijke basis vereist. Die basis moet geboden worden door een ecosysteemvisie.

De Ecosysteemvisie

De voormalige Vlaamse minister van Leefmilieu en Huisvesting Norbert De Batselier heeft opdracht gegeven aan de afdeling Natuur van de Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer (afgekort AMINAL) van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap een Ecosysteemvisie voor de Vlaamse kust te laten uitwerken. Hij gaf deze opdracht naar aanleiding van het symposium "Tussen Land en Zee" over geïntegreerd kustzonebeheer, dat was georganiseerd door de Kustwerkgroep van de natuurbeschermingsorganisaties Natuurreservaten vzw en Wereldnatuurfonds op 18 juni 1994, te Wenduine. De opmaak van de ecosysteemvisie werd uitbesteed aan drie vakgroepen (Geologie en Bodemkunde; Fysische aardrijkskunde; Morfologie, Ecologie en Systematiek) van de Universiteit Gent. De coördinatie en de integratie tot een samenhangend geheel berustte bij het Instituut voor Natuurbehoud van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en een academische begeleidingscommissie heeft gezorgd voor de kwaliteitsbewaking. De uitvoering van de studie-opdracht werd aangevangen op 1 januari 1995.

Het staatsnatuurreservaat "De Houtsaegerduinen" bij De Panne is sterk verruigd. Ook is er veel struweel en bos gegroeid. Daarom is er een kudde ezels uitgezet, die voor meer variatie in de vegetatiestructuur moet zorgen (foto: Jean-Louis Herrier).

De Ecosysteembeschrijving

Het eerste van de twee delen van het eindrapport, de ecosysteembeschrijving, levert het wetenschappelijke fundament voor de ecosysteemvisie. Het behelst een compilatie van de bestaande wetenschappelijke kennis over het landecosysteem van de kust en een opsomming van de kennislacunes. De behandelde wetenschappelijke kennis betreft het klimaat, de geo-morfologie, de hydrologie, de bodemkunde, de bewonings- en landschapsgeschiedenis en tenslotte de biologie van de Vlaamse kustzone. Bovendien de inventarissen van flora en fauna vormt het overzicht van de vegetatie- en habitattypes de hoeksteen van de ecosysteembeschrijving.

Dynamiek

Het tweede deel van de ecosysteemvisie, natuurontwikkeling, is het beleidsondersteunend document. Hierin zijn de mogelijkheden onderzocht voor handhaving, herstel en ontwikkeling van natuurwaarden in de kustzone. Dat zijn onder meer de mogelijkheden voor dynamisch kustbeheer, dat wil zeggen het niet meer instandhouden van de zeereepduinen of zelfs het actief laten binnendringen van de zee in het duin of in de polder. Voorbeelden zijn de slufontwikkeling in het staatsnatuurreservaat de Westhoek te De Panne en ontdijkingen ten behoeve van schorherstel bij de IJzermonding en het Zwin. Verder zijn de mogelijkheden onderzocht voor het instandhouden, herstellen of het laten ontstaan van verstuingen en voor natuurtechnische milieubouw. Dat laatste houdt in dat door technische ingrepen op het gebied van hydrologie, reliëf en kalkgehalten gunstige milieus worden gecreëerd voor bepaalde natuurtypen. Zo kan bijvoorbeeld duinheide op kalkarme duingronden hersteld worden.

Natuurdoeltypen

In het tweede deel is tevens een streefbeeld voor de inhoudelijke invulling van natuurbeleid en -beheer van de beschermde kustgebieden geformuleerd. Naar analogie van de natuurdoeltypen van de Nederlandse ecosysteemvisie voor de duinen, concretiseert de ecosysteemvisie voor de Vlaamse kust het streefbeeld in landschapsdoeltypen. De volgende landschapsdoeltypen worden onderscheiden: nagenoeg-natuurlijke, begeleid-natuurlijke, half-natuurlijke en multifunctionele eenheden. In de nagenoeg-natuurlijke eenheden staat het ongestoorde verloop van natuurlijke processen voorop. Bij gebrek aan voldoende uitgestrekte gebieden, is dit landschapsdoeltype aan de Vlaamse kust niet meer realiseerbaar.

In begeleid-natuurlijke eenheden wordt het landschap zoveel mogelijk bepaald door systeemeigen processen, zoals verstuing, grondwaterstromingen, vegetatie-ontwikkeling en herbivorie. Deze processen worden in meer of mindere mate gestuurd. Het beheer blijft daartoe beperkt en grijpt dan ook uitsluitend op gebiedsniveau plaats, zoals bijsturing van de hydrologie en integrale begrazing. Hiervoor komen slechts de grootste aaneengesloten gebieden de Vlaamse kust in aanmerking. Dit zijn het complex Westhoek-Calmeynbos-Oosthoekduinen-Cabour en het complex Zwin-Zwinbosjes en achterliggende polders.

In de half-natuurlijke eenheden staat de handhaving of bevordering van specifieke successiestadia en de daarvan afhankelijke doelsoorten centraal. Dit is een

Het wordt wel eens vergeten, maar ook het strand is natuur. Bij Zeebrugge wordt een strand-natuurreservaat gerealiseerd, de "Baai van Heist", waar bijvoorbeeld deze kanoetstrandloperjes rustig kunnen foerageren (foto: Frits van Daalen).

Hoewel de Vlaamse duinen qua oppervlakte gering zijn vergeleken met wat we in ons land gewend zijn, zijn er toch zeer fraaie plekken, zoals deze sluftervorming ten noorden van de Panne (foto: Albert Salman).

landschapstype dat voor een groot deel tot op habitatniveau door de mens via een actief natuurtechnisch beheer wordt bepaald. Aan de Vlaamse kust kunnen bijna alle natuurgebieden als half-natuurlijk worden beschouwd. Bij de concrete invulling van dit landschapstype op het terrein vormen habitatsdoeltypen een hulpmiddel. Habitatsdoeltypen in de getijdenzone zijn: getijdengeul; nat strand; slikken en schorren. Habitatsdoeltypen in het duin zijn: sluf-ter, vloedmerk en embryonaal duin; stuivend open duin; kalkrijk mosduin en droog tot mesofiel duin-grasland; duinheide; vochtige duinvallei; nat schraalland; duinbeek; duinplas; struweel, mantel- en zoombegroeiing en duinbos.

Multifunctionele eenheden worden niet als natuurgebied beheerd, maar er komen toch voor het natuurbehoud belangrijke soorten voor. Voorbeelden zijn de strandhoofden en opgespoten terreinen. Dit pleit geenszins voor de uitbreiding van deze gebieden, maar wel voor een ecologisch verantwoorde inrichting van de bestaande en geplande terreinen.

Operationalisatie

Het eindrapport werd op 18 februari 1997 voorgelegd aan het kabinet van de huidige Vlaamse minister van Leefmilieu en Tewerkstelling Theo Kelchtermans. Het wacht momenteel nog op een

voorlopige goedkeuring van de minister alvorens onderworpen te worden aan een multisectoriële overlegronde. Deze laatste behelst het bespreken van het betrokken rapport met de ambtelijke vertegenwoordigers van de diverse bij het kustbeleid betrokken sectoren, zoals de kustverdediging, de waterproductie, de recreatie, het toerisme, de natuurlijke rijkdommen (o.m. zandwinning), de bosbouw, de landbouw. Van die reeks overlegvergaderingen moet een verslag worden opgemaakt. Dat verslag zal als bijlage bij het huidige eindrapport ter goedkeuring aan de Vlaamse minister bevoegd voor natuurbehoud worden voorgelegd.

Hoewel nog niet goedgekeurd door de minister, wordt de ecosysteemvisie voor de Vlaamse kust door de AMINAL-afdeling Natuur als richtlijn gebruikt bij de opmaak van beheersplannen en het beheer van de staatsnatuurreservaten. Momenteel is de afdeling Natuur daar druk mee in de weer.

Voor de staatsnatuurreservaten de Westhoek (340 ha) en de Houtsaegerduinen (80 ha), te De Panne, werden reeds beheersplannen opgemaakt en bij ministerieel besluit goedgekeurd. In de Westhoek werden in één maal 8 ha duindoornstruweel en 4 ha abelen- en cultuurpopulierenaanplant gerooid binnen een deelgebied van 80 ha dat onderworpen wordt aan beweiding door 8 Shetland-pony's. In de Houtsaegerduinen werden grote poelen (voortplantingsplaatsen van o.m. kamsalamander) uitgegraven en zes ezels ter begrazing ingeschaard;

Voor het staatsnatuurreservaat Hannecartbos (34 ha), te Oostduinkerke, en het toekomstig staatsnatuurreservaat de Heide (12 ha), te Bredene, worden momenteel beheersplannen in het kader van gebiedsvisies voor respectievelijk het Ter Yde-duinencomplex (261 ha) en het fossiel duinenmassief van Bredene-De Haan (60 ha) uitgewerkt. In het gewestelijk domein Ter Yde werden twee hectaren duinpannen vrijgemaakt van struweel, een genivelleerde en met dennen en populieren beplante duinpan in haar oorspronkelijke toestand hersteld en eveneens grote poelen uitgegraven (voortplantingsplaatsen van rugstreeppad).

Voor de langs de IJzermonding gelegen, recent verlaten Zeemachtsbasis van Lombardsijde werd een natuurherstelplan uitgewerkt. Hierin is de afbraak van de militaire gebouwen en de afgraving van de opgehoogde terreinen ten behoeve van het herstel van slikken en schorren voorgesteld.

De hierboven beschreven beheersplanning en -werken, die een revolutionaire kentering betekenen in het (voedende nagenoeg onbestaande) duinenbeheer langs de Vlaamse kust, maken deel uit van het LIFE-project Integral Coastal Conservation Initiative (afgekort I.C.C.I.), dat aangevraagd werd door de AMINAL-afdeling Natuur in samenwerking met de federale Beheerseenheid Mathematisch Model Noordzee (die de afbakening van beschermde zones in zee nastreeft) en de niet-gouvernementele organisaties Natuurreservaten vzw en Wereld Natuurfonds. Het LIFE-project I.C.C.I. werd inmiddels goedgekeurd door de Europese Commissie voor een totaal budget van ruim 100 miljoen BEF en ging op 1 januari 1997 van start.

Ir. Jean-Louis Herrier is coördinator kustzonebeheer bij het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Leefmilieu en Infrastructuur, AMINAL-afdeling Natuur. Hij was leidend ambtenaar bij de uitwerking van de Ecosysteemvisie voor de Vlaamse kust.

